

נוסח ב אינו מנוגד רק לרוב המסירות, אלא הוא נסתר גם על ידי מסורה המקובלת באלקששיד; וראה מ"ק-ששי כאן, מ"ק-אלק יהושע ז, כו: על-פן ב' בטע; מ"ג-ד כאן: על כן ב' בטעם תלישא גדולה וס' על כן הוא נתן לכם ביום הששי (כאן). קרא שם המקום ההוא עמק עכור (יהושע שם).

ש

6. הטעמת שו שונה במקומות רבים מהטעמת רוב המסירות. בכמה מקומות דרך הפיסוק של שו אינה מובנת כלל:

ויעל אברם ממצרים הוא ואשתו וכל-אשר-לו ולוט עמו הנגבה (בר' יג, א); לד: ואשתו וכל-אשר-לו.

ויאמר [אברם אל-מלך] סדם הרימתי ידי אל-ה' אל עליון קנה שמים וארץ (בר' יד, כב); שלד: ויאמר אברם אל-מלך סדם הרמתי.

וספר הכוכבים אם-תוכל לספר אתם (בר' טו, ה); לשד: וספר הכוכבים אם-תוכל לספר אתם.

[וישמעאל] בנו בן-שלוש עשרה שנה (בר' יז, כה); לד: בנו.

ויאמר אדני אם-נא מצאתי חן בעיניך (בר' יח, ג); לד: אדני אם-נא.

ההשב אשיב את-בנך אל-הארץ אשר יצאת משם (בר' כד, ה); לשד: את-בנך אל-הארץ אשר-יצאת משם.

וירחץ פניו ויצא (בר' מג, לא); לבשד: וירחץ פניו ויצא.

קשה להאמין, שהטעמות אלה משקפות מסורת כל שהיא; נראה, שאין הן מעידות אלא על חוסר תשומת הלב של הנקדן.

7. בכמה מקומות יש סטיות, החזרות ונשנות בעקיבות מסוימת:

בהמלו את בשר ערלתו (בר' יז, כה); לשד: בהמלו.

ויאמר אנכי אלהי אברהם אביך (בר' כו, כד); לשד: ויאמר.

איש כי יפלא נדר (וי' כו, ב); לבשד: איש.

על-כן קראה שמו יהודה (בר' כט, לה); לשד: על-כן.

כל-הדברים אשר-דבר ה' נעשה (שם' כד, ג); לבשד: כל-הדברים.

בקבוצה הראשונה הטעים קדמא או פשטא במקום וקף גדול או מתינה וקף קטן; בקבוצה השנייה הטעים טפחא במקום תביר.

בדוגמות הבאות הטעים מהפך פשטא במקום קדמא גרש:

ואקחה פת-לחם] וסעדו לבכם אחר תעברו (בר' יח, ה); לשד: ואקחה פת-לחם.

ויקח בן-בקר רך וטוב ויתן אל-הנער (שם' ז); לשד: ויקח בן-בקר.

החלפה דומה – בכיוון הפוך – הובאה לעיל, 5, בהטעמת ב: וירם במטה (שם' ז, כ); לששיד: וירם במטה. שמא יש בכך כדי להעיד על דמיון הנגינה של שני זוגות טעמים אלה.

1 בש אין מתינה על גבי הה'.

הסבר דומה יפה, כנראה, גם לדוגמות הבאות:
 בעבור תשבֹּ בְּאֶרֶץ גִּשֶׁן (בר' מז, לד); לְבַשְׁדָּ: בעבור.
 ואם־יִדְעַת ויש־בֶּם אֲנָשִׁי־חֵיל (בר' מז, ו); לְבַשְׁדָּ: ואם־יִדְעַת.
 בשתי דוגמות אלה נראה, ששיגרת הנגינה הטעתה את הנקדן; שהרי צירוף הטעמים מהפך פשטא שכיח יותר מהצירוף רביע פשטא.
 כעין זה יש לומר גם ביחס להטעמה הבאה:
 ויאמֹר אֲדֹנָי ה' בְּמָה אֲדַע כִּי אִירָשְׁנָה (בר' טו, ח); לְשָׁדָּ: ויאמֹר.
 הטעמת תיבת ויאמֹר סותרת את ניקודה; ונראה, שהנקדן נמשך כאן אחרי שיגרת הנגינה: פשטא מונח זקף; ושמא יש לבאר כך גם את הטעמת ב, שהובאה לעיל, 5: והלויִם לֹא התפקְדוּ (במ' ב, לג); לְשִׁשִּׁי־דָּ: והלויִם.
 ושמא יש לבאר כעין זה גם את הדוגמות הבאות:
 ותִּרְץ עוֹד אֶל־הַבָּאָר לִשְׁאֹב (בר' כד, כ); לְשָׁדָּ: אֶל־הַבָּאָר.
 ורחֹץ אֶת־בִּשְׁרוֹ בַּמִּים בַּמָּקוֹם קָדוֹשׁ וּלְבַשׁ אֶת־בְּגָדָיו (וי' טז, כד); לְבַשְׁדָּ: וּלְבַשׁ.
 גם כאן אפשר, שהנקדן נמשך אחר שיגרת הצירוף: מונח אתנח.
 בדרך אחרת נראה לפרש את ההטעמה הבאה:
 וּלְבַשׁ אֶת־בְּגָדֵי הַבֵּד בְּגֵדֵי הַקֹּדֶשׁ (וי' טז, לב); לְבַשְׁדָּ: וּלְבַשׁ אֶת־בְּגָדֵי הַבֵּד.
 נראה, שהנקדן החליף פסוק זה בחבירו שבעניין: ופשטֹ אֶת־בְּגָדֵי הַבֵּד אֲשֶׁר לְבַשׁ בַּבָּאָר אֶל־הַקֹּדֶשׁ (שם כט); כביכול, דן גזירה שוה מפשיטה ללבישה.
 וכן, כנראה, בדוגמה הבאה:
 [ויהי] אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה (בר' כב, א); לְשָׁדָּ: אַחֲרֵי.
 הביטוי 'אחר הדברים האלה' לא נזכר בתורה עד כה אלא פעם אחת בלבד: אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה (בר' טו, א); ונראה, שהנקדן השווה את הטעמת שני הפסוקים.
 וכעין זה אולי בדוגמה הבאה:
 יִמִּינָךְ ה' נֹאדְרֵי בִּכְחַ יִמִּינָךְ ה' תִּרְעֵץ אוֹיֵב (שם טו, ו); לְבַשְׁדָּ: יִמִּינָךְ ה' נֹאדְרֵי בִּכְחַ.
 כנראה, השווה את ההטעמות של שני הביטויים 'יִמִּינָךְ ה' – ונוסף על כך הפך (בראשון) את סדר הטעמים מרכא טפחא.

8. בכל הדוגמות שהובאו עד כה הרי הטעמת שוֹ נראית כשגגה שיצא מלפני הנקדן. בחלק מהן הרי סיבת הטעות קרובה להיות מבוארת; בחלק אחר לא נתבארה סיבת הטעות. אולם יש מקומות אחדים, שבהם הטעמת שוֹ יכולה להתקבל על הדעת:
 מֶה הִנֵּה שָׁבַע כִּבְשֹׁת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר הִצַּבְתָּ לַבְּדָנָה (בר' כא, כט); לְשָׁדָּ: הִנֵּה.
 וּבְנֵי יִהוּדָה [עָר] וְאוּנָן וְשָׁלָה וּפְרֵץ וְחֵרָח (בר' מז, יב); לְבַשְׁדָּ: יִהוּדָה.
 וַיֵּרָא אֵלָיו וַיִּפֹּל עַל־צוּאָרָיו וַיִּבֶךְ עַל־צוּאָרָיו עוֹד (שם כט); לְבַשְׁדָּ: אֵלָיו.
 בכל הדוגמות האלה הטעים שוֹ זקף קטן במקום רביע, והטעמתו מסתברת לא פחות מזו של לְבַשְׁדָּ.

1 עם זאת לא העביר משם גם את קו הלגרמיה; אך השמטת קו לגרמיה ופסק שכיתה מאד בשוֹ.

בדוגמה הבאה קשה להגדיר את טיב הסטייה:

וירפא א[להים את-]אבימלך ואת-אש[תו ואמהותיו] וילדו (בר' כ, ז); לשד: את-אבימלך.
אם הטעמת שו משקפת מסורת נגינה, הרי היא מעניינת ביותר; בניגוד ללשד –
המבדילים בין ריפוי אבימלך ואשתו לבין ריפוי אמהותיו – הרי שו מבדיל בין ריפוי האיש
לבין ריפוי הנשים. אך אפשר, שאין ממש בעצם הטעמת שו; כל עצמו רק נמשך אחרי שיגרת
הצירוף קדמא-גרש-רביע – שהוא שכיח בהרבה מן הצירוף קדמא-גרש-דרגא; אם כך,
הרי הטעמת שו היא מסוג ההטעמות, שכבר נידונו לעיל.

והרי עוד שני מקומות, שבהם החליף שו משרת במפסיק; בשני המקרים ההחלפה איננה
ענין לכללי המפסיקים, אלא לכללי המשרתים והמקף:
יקח-נא מ[עט-]מים (בר' יח, ד); לשד: יקח-נא.
כי יקרא לכם פרעה (בר' מו, לו); לבשד: כי-יקרא.

9. בכל המקומות שהובאו עד כה הרי נוסח ל או ש או ב או שו שונה מנוסח שאר כל
כתבי היד; כמעט בכולם הוא שונה גם מנוסח ד; ויש שהוא נסתר גם על ידי מסורה, המקובלת
בשאר כתבי היד או בד. משום כך מותר להניח בכל המקומות, שהנוסח החריג איננו משקף
מסורת קריאה מקובלת, אלא הוא טעות או דעת יחיד של אותו נקדן. שונה הדבר בדוגמה
שהובאה בראש הפרק:

ואקח את-הלויים תחת כל-בכור בבני ישראל (לב' במ' ח, יח); ואקח את-הלויים (שש"ד).
בפסוק זה אי אפשר עוד לדבר על סטייה מנוסח הרוב; אלא הרי כאן מחלוקת של ממש
בין כתבי היד העתיקים – על דרך ההטעמה של הפסוק.

הטעמים בנוסח המקובל

10. נעבור עתה אל הנוסח המקובל בישראל, ונשוה אותו אל נוסח הרוב של אלבש"ש.
נדון בעיקר באותן סטיות הטעמה, שהן מקובלות גם בהוצאות הרגילות.

החלפת מפסיק בחבירו

בכמה מקומות החליף ד מפסיק בחברו. שכיחים חילופי רביע-זקף, רביע-גרש; במקום
אחד החליף זקף באתנה. נביא כאן רק את אלה, שנתקבלו בכל ההוצאות הרגילות:
ויוצא אתו החוצה ויאמר הבט-נא השמימה וספר הכוכבים אם-תוכל לספר אתם
(ד' בר' טו, ה); לשש"ו: השמימה.

רביע הבא אחר פשטא נוטה להפוך לזקף; דוגמות רבות לכך נמצאו על ידי שד"ל באגרתו
אל בר (תורת אמת ע"ע 65–69). אך פסוק זה נעלם מעיני שד"ל.
ובני דון היו אשורם ולטושם ולאמים (ד' בר' כה, ג); לש: דון.
וַיֹּאמֶר אֲכָן יֵשׁ ה' בַּמָּקוֹם הַזֶּה (ד' בר' כח, טז); לשש"ו: וַיֹּאמֶר.
בדרך כלל מילת אמירה מופסקת בטעמה מן המשפט הראשון של המאמר. פסוק זה – בנוסח
ד – הוא מן החריגים המעטים של כלל זה; אך מסתבר, שכתבי היד אינם מודים בחריג זה.

1 הקריאה בשו איננה ודאית.

ותהר עוד לאה ותלד בן-ששׁי ליעקב (ד בר' ל, יט); לששׁו: ותהר עוד לאה.
מחלוקת מעין זו מצויה במקום אחר בין כתבי היד (ראה בראש הפרק הזה); ושם יש גם
כאן מקור קדום לד.

ובני יעקב באו מן-השדה כשמעם (ד בר' לד, ז); לש: ובני יעקב.
נראה, שד החליף פסוק זה בחבירו שבאותו עניין: בני יעקב באו על-החללים (שם כז).
אל-המדבֹּר אשר-הוא תנה שם ה' האלהים (ד שמ' יח, ה); לבשׁו: אל-המדבֹּר.
הטעמת ד היא שלב שני בהתפתחות הנוסח: תחילה הפכו רביע לזקף קטן; והואיל ואין
זקף זה יכול לעמוד לבדו, הפכוהו לזקף גדול. השלב השלישי – שהוא הכרחי לשיטה זו –
הוא בנוסח רח"ה: אל-המדבֹּר.

ושחט אתו במקום אשר-ישחט את-העלה לפני ה' (ד וי' ד, כד); לבשׁו: אתו.
בהטעמת ד 'לפני ה' מתאר את מקום שחיטת העולה; בהטעמת לבשׁו הוא מתאר
את מקום שחיטת שעיר החטאת. נראה, שד החליף פסוק זה בשני חבריו שבפרשה הקודמת:
ושחט אתו לפני אהל מועד (וי' ג, ח, יג) 1.

והנשארים בכם והבאתי מֶרֶךְ בלבבכם בארצת איביהם (ד וי' כו, לו); לבשׁו: בכם.
נראה, שד החליף פסוק זה בחבירו שבעניין: והנשארים בכם ימְקוּ בעתם בארצת איביכם
(שם לט).

אף-אני אלך עמם בקרי (ד וי' כו, מא); לבשׁו: אף-אני.
בפרשה זו יש עוד פסוק אחד, הפותח באותן המלים: אף-אני אעשה-נָאָת לָכֶם (שם טז);
נראה, שד החליף את טעמי שני הפסוקים.

ויצא מֹשֶׁה וידבר אל-העם את דברי ה' (ד במ' יא, כד); ל: לבשׁו: מֹשֶׁה.
נראה, שד החליף פסוק זה בחברו: ויבא מֹשֶׁה ויסַפֵּר לָעָם אֵת כָּל-דְּבָרֵי ה' (שמ' כד, ג).
ויחַוּ מִעֲבַר אֲרֹנָן אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר (ד במ' כא, יג); לבשׁו: ויחַוּ.
נראה, שד החליף פסוק זה בחבירו הקרוב לו: ויחַוּ בְּעֵי הָעֲבָרִים (שם יא).
והֵהָר בָּעֵר בָּאֵשׁ עַד-לֵב הַשָּׁמַיִם (ד דב' ד, יא); לששׁו: והֵהָר.
ואתִּי צֹהֵ ה' בַּעַת הָהִיא (ד דב' ד, יד); לששׁו: ואתִּי.

ושרפת באש את-העֵיר ואת-כָּל-שִׁלְלָהּ כָּלִיל (מ"ש דב' יג, יז); לששׁו: ד: ושרפת באש.
הטעמת מ"ש איננה מסתברת כלל; שהרי 'כליל' מתאר את השריפה (כנוסח לששׁו: ד), ולא
את העיר ושללה (כנוסח מ"ש).

וכֵן תַּעֲשֶׂה לְכָל-אֲבֹתָ אֲחִיךָ אֲשֶׁר-תֹּאכֹד מִמֶּנּוּ וּמִצֹּאתָהּ (ד דב' כב, ג); לששׁו: וכן
תַּעֲשֶׂה.

כִּי-יִמְצָא אִישׁ גֵּב נֶפֶשׁ מֵאֲחִיו מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל (ד דב' כד, ז); לששׁו: כִּי-יִמְצָא אִישׁ.
נראה, שד החליף פסוק זה בחברו, הפותח באותן מלים: כִּי-יִמְצָא אִישׁ שֶׁכֵּב | עַם-אִשָּׁה
בַּעַל-בָּעַל (דב' כב, כב).

כל ההטעמות האלה נתקבלו בכל ההוצאות הרגילות של התורה. בחלקן נראה, שד

1 הביטוי 'שחט אתו' מצוי במקרא רק במקום אחד נוסף (וי' א, יא); שם מוטעם קדמא וגרש, וטעמים אלה אינם
מתאימים כאן כלל.

החליף את טעמיהם של פסוקים דומים; בחלקן הטעמת ד-מ"ש איננה מסתברת כלל; אך בחלקן אפשר, שהן משקפות מסורת נגינה.
לקמן עוד מספר הטעמות של ד-מ"ש, שלא נתקבלו בכל ההוצאות: נח (ד בר' ז, ז; ל: נח), כן (ד שמ' י, יא; לבשש: כן), והלוי (ד במ' א, ג; לבשש: והלוי).

החלפת מפסיק במשרת

11. בכמה מקומות החליף ד משרת במפסיק או מפסיק במשרת או משרת בחברו. במקום אחד החליף גרש בקדמא:

וקמו שבע שני רעב אחריהן (ד בר' מא, ל); לבשש: שבע.

צורת קדמא דומה בכתבי היד לצורת גרש, ומשום כך נתחלפו כאן. החלפה זו נתקבלה בכל ההוצאות הרגילות. היא שהטעתה את ריו"ה (עין הקורא כאן) לחדש כלל דקדוקי: קדמא עשוי לבוא בראש התיבה – לא רק אחרי תלישא קטנה – אלא גם אחרי תלישא גדולה; ומכאן הראיה. אך מסתבר, שאין לו לכלל זה על מה שיסמוך.

כעין זה אירע גם בטעמי אמת: משנב לנו (ד תה' מו, ח, יב; אלש: משנב לנו); ומכאן בנוסח בר: משנב לנו. על פי זה ניסח את כללו ב'תורת אמת' (ע' 12): אחרי רביע מוגרש... רק משרת אחד לסלוק... חוץ משני פסוקים... משנב לנו אלהי יעקב סלה (תהלים מו, ח) וחברו (שם פסוק יב). אך מסתבר, שחריגים אלה הם מדומים¹.

בשני מקומות החליף ד תלישא גדולה וקטנה:

אשר צוה ה' לתת להם (ד וי' ז, לו); לבשש: אשר.

נוסח ד נתקבל בכל ההוצאות הרגילות.

ויבא אחר איש-ישראל אל-הקבה (ד במ' כה, ח); לבשש: ויבא.

תיבת 'ויבא' איננה מוטעמת בתלישא גדולה במקום אחר בתורה; אך היא מוטעמת שלוש פעמים בתלישא קטנה; בשלשתן יש קדמא גרש ורביע לאחריה כמו כאן: ויבא יעקב שלם עיר שכם (בר' לג, יח), ויבא משה ואהרן מפני הקהל (במ' כ, ו), ויבא העם אל-משה ויאמרו חטאנו (במ' כא, ז). שני הפסוקים האחרונים אינם רחוקים מן הפסוק שהובא כאן; פסוקים אלה השפיעו, כנראה, על הטעמת ד כאן. נוסח זה של ד נתקבל רק בחלק מן ההוצאות הרגילות.

במקום אחד נתחלף פשטא בקדמא; אך נוסח זה לא נתקבל בהוצאות הרגילות:

רמני תכלת וארגמן (ד שמ' כח, לג); לבשש: רמני.

מקף

12. יש נטייה ברורה ב ד-מ"ש להחליף הקפה בהטעמה:

א. לפני זרקא, תלישא גדולה או גרש: כי שמעת (ד בר' ג, יז; ל: כי-), לא אסף (ד בר' ח, כא; ל: לא-), כי נבלה (ד בר' לד, ז; לש: כי-), בא אלי (ד בר' לט, יז; לש: בא-), כה תאמר (ד שמ' ג, טו; לבשש: כה-). וראה עוד לקמן לנוסח ההוצאות הרגילות: כי יחם (דב' יט, ו).

1 בלש' בפסוק הראשון האולא נראה באמת כגרש; אך אילו נתכוון ל לכך, היה מטעים 'לגר' ברביע מוגרש.

בדוגמות אלה יש תיבות זעירות מטיפוס 'כי'; תיבות אלה אינן מוקפות בדרך כלל, אם יש מפסיק סמוך לפנייהן וגם לאחריהן. אף על פי כן הן מוקפות לפעמים גם בין שני מפסיקים – אם יש לאחריהן זרקא, פזר, תלישא גדולה או גרש. הקפה חריגה זו לא נתקבלה, כנראה, על דעת המעתיקים המאוחרים; וההטעמות הנ"ל הן עדות לכך.

נוסח ד הנ"ל נתקבל בכל ההוצאות הרגילות.

ב. לפני המשרת הסמוך לפשטא: וישת לו (ד בר' ל, מ; לשש: ושת-), והיא תראה (ד ו' כ, יז; לבש, או"ת: והיא-), אשר יבכר (ד ו' כו, כו; לבשש, או"ת: אשר-), אשר יהיה (ד במ' ט, כא; ש: אשר-; לש: אשר-), אשר נטע כרם (ד דב' כ, ו; לשש: אשר-), אשר ארש (ד שם ז; לש: אשר-), כי לא-עץ (ד דב' כ, כ – וכן נוסח ראשון של ל; לשש: כי-), אשר עשיתי (ד בר' כא, כג; לש, או"ת: אשר-), לכו נא (ד שמ' י, יא; לבשש, הסכמה: לכו-).

בשבע הדוגמות הראשונות נתקבל ביטול ההקפה בכל ההוצאות הרגילות; בשתי האחרונות הוא נתקבל רק בחלק מהן.

ג. לפני טעמים אחרים: וכל אשר-יפל עליו (מ"ש ו' יא, לב; לבשד, מ"ש: אשר-יפל-עליו), אך כל-חרם (ד ו' כו, כח; לבשש: אך-), את כל-מעשה ה' (או"ת, מ"ש: דב' יא, ז; לשש: את-), כי מים (ד בר' ח, ט; ל: כי-), גם זרעך (מ"ש בר' יג, טז; לשש: גם-), ביד-יוסף (ד בר' לט, ו; לש: ביד-), אשר תעשה (מ"ש שמ' כט, א; לבשש: אשר-), כאשר יוסר חלב הכשב (ד ו' ד, לה; לבש: יוסר חלב-; ש: יוסר חלב-), נהר פרת (ד דב' א, ז; לשש: נהר-).

בשלוש הדוגמות הראשונות נתקבל ביטול ההקפה בכל ההוצאות הרגילות.

בדוגמות הבאות מייצג נוסח ד רק את השלב הראשון של תהליך ביטול ההקפה:

איש איש כי-יהיה טמא | לנפש (ד במ' ט, י; לשש: כי-יהיה-).

כי יחם (ד דב' יט, ו; ל: כי-; שש: כי-).

הגעיה נתפסה כאן על ידי ד כמרכא, וכך נתבטלה ההקפה; השלב השני – ההכרחי לשיטה זו – מיוצג על ידי ההוצאות הרגילות; על ידי חלקן: כי-יהיה טמא | לנפש; על ידי כולן: כי יחם.

במקום אחד מזכיר מ"ש את שני השלבים זה בצד זה: כי-אם-כה (לשש: דב' ז, ה); מ"ש: כי דאם כה במאריך או בגלגל לא במקף; הוזה אומר: כי אם-כה, או: כי אם-כה. כל ההוצאות הרגילות קיבלו את הנוסח האחרון.

מעניינת ההשוואה בין ד, או"ת ומ"ש בסוגייה זו. הנטייה לביטול המקף ניכרת בד בבירור. בכמה מקומות או"ת – ולא מ"ש – מסתייג ממנה; במקומות אחרים מ"ש עוד מוסיף עליה. השפעת מ"ש ניכרת יפה בהוצאות הרגילות.

13. הנטייה לביטול ההקפה מתחזקת לפעמים על ידי הנטייה להחלפת פסוקים קרובים או דומים; כך בחלק מן הדוגמות הנזכרות לעיל:

1 אלא אם כן התיבה שלאחריהן טעמה בראשה.

וְיֵשׁ אִשְׁרֵי יְהוָה הֶעֱנָן (ד' במ' ט, כא) – בהשפעת: וְיֵשׁ אִשְׁרֵי יְהוָה הֶעֱנָן (שם כ).
וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר נָטַע כֶּרֶם... וּמִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר אָרַשׁ אִשָּׁה (ד' דב' כ, ו, ז) – בהשפעת:
מִי־הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּנָה בֵּית־חֹדֶשׁ (שם ה).

כַּאֲשֶׁר יוֹסֵר חֶלֶב הַכֶּשֶׁב (ד' וי' ד, לה) – בהשפעת: כַּאֲשֶׁר הוֹסֵר חֶלֶב (שם לא).
וְכָל אֲשֶׁר־יִפְּלֵ עָלָיו (מ"ש? וי' יא, לב) – בהשפעת: וְכָל אֲשֶׁר־יִפְּלֵ מִנְבִּלָתָם | עָלָיו (שם לה).
כִּי אִם־כָּה (מ"ש דב' ז, ה) – בהשפעת: כִּי עִם קֹדֶשׁ (שם ו).
וַיֵּשֶׁת לוֹ (ד' בר' ל, מ) – בהשפעת: וַיֵּשֶׁת עַל־רֹאשׁ (בר' מח, יד); שָׁכַן אֱלֹהִים שְׁנֵי
הַפְּסוּקִים הַיְחִידִים בַּמִּקְרָא, שְׁתִּיבַת 'וַיֵּשֶׁת' סְמוּכָה בָּהֶם לְמַהֲפָךְ.
אָךְ כָּל־חֹרֶם (ד' וי' כז, כח) – בהשפעת: אָךְ בַּכּוֹר־שׁוֹר (במ' יח, יז); שָׁכַן אֱלֹהִים שְׁנֵי
הַפְּסוּקִים הַיְחִידִים בַּתּוֹרָה, שְׁתִּיבַת 'אָךְ' סְמוּכָה בָּהֶם לְפִזּוּר.

14. הַתּוֹפְעָה הַהַפּוּכָה – הַקֶּפֶה בַּמָּקוֹם הַטַּעֲמָה – נִדְרָה הַרְבֵּה יוֹתֵר. הִיא מְצוּיָה –
א. בַּמָּקוֹם טַעַם נֶסוּג: וְתַהֲלֹךְ־אֵשׁ (מ"ש שם' ט, כג; לִבְשִׁשׁוֹד: וְתַהֲלֹךְ), נַעֲרַמוּ־מִים
(מ"ש? שם' טו, ח; לִבְשִׁשׁוֹד: נַעֲרַמוּ), עֲשֵׂה־פֶלֶא (ד' שם יא; לִב, ש?; עֲשֵׂה); וְהַשׁוּה גַם
אֶת מַחְלֹקֶת כְּתָבִי הַיָּד בַּעֲנִיַן דּוּמָה: נַחֲלִי־מִים (שׁוֹד דב' י, ז; לֵשׁ, הַסְכְּמָה: נַחֲלִי),
יַעֲרֹפוּ־טַל (שׁוֹד דב' לג, כח; אֵלֶשׁ, הַסְכְּמָה: יַעֲרֹפוּ).

בדוגמה הראשונה נתקבל המקף בכל ההוצאות הרגילות.
ב. בַּמָּקוֹם מֶרְכָּא שְׁלִפְנֵי מוֹנַח לַגְרָמִיָּה: בְּאֶהֱלִיעֶקֶב | (ד' בר' לא, לג; לֵשׁ: בְּאֶהֱלֵי), כִּי־
יִבְיָאךְ | (ד' דב' ו, י; לֵשׁ, הַסְכְּמָה: כִּי; מ"ק־שׁ: כִּי יִבְיָאךְ | ל' בַּטַּע בְּתֵר אֲרִיךְ).
נוסח ד' בדוגמות אלה נתקבל בכל ההוצאות הרגילות.

ג. בַּהֲשַׁפְעַת תִּיבָה דּוּמָה שְׁבָאוֹתוֹ עֲנִיַן:
לִפְנֵי עַם־הָאָרֶץ (ד' בר' כג, יב; לֵשׁ: עַם) – בהשפעת: בְּאֶזְנֵי עַם־הָאָרֶץ (שם יג).
גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־אֲדַמְתָּנוּ (ד' בר' מז, יט – וְכֵן נֹסַח רֹאשֶׁן שֶׁל ל'; לִבְשִׁשׁוֹ: גַּם אֲדַמְתָּנוּ) –
'גַּם' הַשְׁנֵי בַּהֲשַׁפְעַת 'גַּם' הָרִאשׁוֹן.

וְשֵׁם־הַנֶּהָר (או"ת בר' ב, יד; לֵד, מ"ש: וְשֵׁם) – בהשפעת: וְשֵׁם־הַנֶּהָר (שם יג).
לֹא־תִשְׁבְּרוּ־כּוֹ (ד' שם' יב, מו; לִבְשִׁשׁוֹ, או"ת: לֹא) – בהשפעת: לֹא־תוֹצִיא (שם).
וְלֹא־רַחֲקָה (ד' דב' ל, יא; אֵלֶשׁ: וְלֹא) – בהשפעת: לֹא־נִפְלְאָה (שם).
בשתי הדוגמות הראשונות נתקבל המקף בכל ההוצאות הרגילות; בשלוש האחרונות – רק
במקצתן.

ד. בַּמָּקוֹם הַטַּעֲמָה חֲרִיגָה או בְּלִתִּי מוֹבִנֶת: וְכַהֲנוּ־לִי (ד' שם' כח, מא; לִבְשִׁשׁוֹ, או"ת,
מ"ש: וְכַהֲנוּ), וְאִם־עָזוּ (ד' וי' ג, יב; לִבְשִׁשׁוֹ: וְאִם), פֶּן־יִפְתָּה (ד' דב' יא, טז; לֵשׁ: פֶּן),
אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל (ד' דב' כז, ט; לֵשׁ: אֶל).

נוסח כְּתָבִי הַיָּד בְּאַרְבַּעַת הַפְּסוּקִים הָאֵלֶּה נִרְאֶה כִּהַ חֲרִיג, עַד שֶׁנִּשְׁתַּכַּח כִּבְר בַּד. רְאוּ
לְדוֹן בְּכָל אֶחָד מֵהֶם:

א) וְכַהֲנוּ לִי: הֵינּוּ מִצְפִּים לַהֲקַפָּה או לְנִסְיַגַת טַעַם. אוֹלֵי בִיקְשׁוּ כְּתָבִי הַיָּד לַהֲשׁוּת בִּיטּוּ
זֶה לַחֲבֵרוֹ: וְכַהֲנוּ לִי (שם' מ, טו); וְשִׁמָּא כַּעֲיֵן זֶה מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ (וי' כג, ב, לז) – בַּהֲשַׁפְעַת

מקראי קדש (שם ד). מכל מקום הטעמת כתבי היד כאן נראתה כה תמוהה, עד שנשתכחה מכל ההוצאות הרגילות; וזאת למרות הגהת או"ת, שהובאה גם על ידי מ"ש.

(ב) ואם עז: הטעם שבתִּיבַת 'ואם' הוא תמוה ביותר, ודומה שאין לו חבר; והשוה: ואם-לא (בר' יח, כא). משום כך הובן על ידי ד' כנעיה, ונמצאת התיבה מוקפת. אולם בתיבה כגון זו גם נעיה איננה רגילה כלל; משום כך הושמטה גם היא מכל ההוצאות הרגילות, והכל קוראים: ואם-עז.

(ג) פֶּן יִפְתָּה: אף זו הטעמה תמוהה; והשוה: פֶּן-אָמֹות (בר' כו, ט), פֶּן-תֹּאכֵל (דב' ח, יב). נראה, שיש לה כעין חבר בנוסח ש: פֶּן-נִפְּוֶן (בר' יא, ד). בכל ההוצאות הרגילות נשתכחה הטעמת כתבי היד כאן.

(ד) אֶל כָּל-יִשְׂרָאֵל: בשאר 'אל כל ישראל' המובאים במ"ס ד יש 71 תיבת 'אל' מוקפת; והשוה בייחוד: אֶל-כָּל-יִשְׂרָאֵל (דב' כט, א). משום כך נשתכחה הטעמת כתבי היד בכל ההוצאות הרגילות.

יש להזכיר עוד סטייה מיוחדת של נוסח ד, שנתקבלה בכל ההוצאות הרגילות: אשר-על-פני מִמָּרָא (ד' בר' מט, ל; לִבְשָׁשׁוּ: אשר על-פני-מִמָּרָא).

עשרת הדיברות

15. השוואת נוסח כתבי היד לנוסח ד, או"ת, מ"ש ורוו"ה עשויה לתרום לפתרון אחת הבעיות הקשות של הנוסח.

ההטעמה הכפולה של עשרת הדיברות מבטאת, כידוע, שתי דרכים של חלוקה: הטעם התחתון מחלק על פי מתכונת רגילה של פסוקים; ואילו הטעם העליון מחלק על פי דיברות. משום כך ההטעמה הכפולה (או המשולשת) של הדיבר הראשון עוררה מאז את תמיהת חכמי הנוסח. שהרי הדיבר הראשון נקרא יפה גם כפסוק רגיל. משום כך, די היה לו במערכה אחת של טעמים – כדרך שמצאנו בדיבר 'לא תשא', 'כבוד', 'לא תחמד'.

נוסף על כך עצם נוסח הטעמים של הדיבר הראשון אינו ברור; שהרי זה נוסח ד בשמות ובדברים:

אֲנִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּיַת עַבְדִּים (ד' שמ' כ, ב).

אֲנִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּיַת עַבְדִּים (ד' דב' ה, ו).

בשמות מיוצגות שלוש מערכות של טעמים: אחת המסתיימת בסילוק, אחת המסתיימת באתנה ואחת המסתיימת ברביע; שתי הראשונות הן מלאות; ואילו האחרונה מיוצגת רק על ידי הרביע בתיבת 'עבדים'. כנגד זה בדברים מיוצגות רק שתי מערכות של טעמים: אחת המסתיימת בסילוק ואחת המסתיימת ברביע; הראשונה היא מלאה – ובשניה חסר רק המונח שבתִּיבַת 'אשר'¹. אך אין זה מסתבר כלל, שהטעמת הדיבר לא תהיה שוה בשמות ובדברים.

1 זה אחד מסודות ההגהה של תנ"ך לטריס: נמחקה שם המערכת המסתיימת ברביע – ובמקומה יש מערכת המסתיימת באתנה; וזאת על פי שיטת אר"ת ומ"ש שתבואר לקמן. אך עדיין נותר שם שריד למערכת הרביע – במונח שבתִּיבַת 'אשר'; הוא המונח, שהיה חסר במערכת הרביע של ד'!

ונראה, שכך היתה השתלשלות הדברים: המניה מצא מונח זה בטופס שהעתיק ממנו; והראיל ואר"ת ומ"ש לא תורו על מחיקתו – שהרי לא היה כלל בד' – אף הוא העתיק כמות שהוא!

16. שלוש דעות נאמרו בסוגיה זו:

א. לדעת או"ת (ומ"ש), יש לקיים בשני המקומות רק שתי מערכות בלבד: האחת מסתיימת בסילוק, והיא קשורה לטעם התחתון; והאחת מסתיימת באתנח, והיא קשורה לטעם העליון. הראשונה תופסת את הדיבר הראשון כפסוק לעצמו – על פי המתכונת הרגילה של פסוקים; ואילו השניה מצרפת את שני הדיברות הראשונים והופכת אותם לכעין דיבר אחד; שכן 'אנכי ולא יהיה לך' מפי הנבורה שמענום.

ב. גם לדעת רש"ד (תיקון סופרים הקדמה לשמ' כ), יש לקיים בשני המקומות רק שתי מערכות בלבד. אך לדעתו יש למחוק את המערכה המסתיימת באתנח ולקיים במקומה את זו המסתיימת ברביע. משמעות שתי המערכות לדעת רש"ד – כמשמעותן לדעת או"ת: המסתיימת בסילוק קשורה לטעם התחתון; המסתיימת ברביע קשורה לטעם העליון; אף היא מצרפת את שני הדיברות הראשונים, שנאמרו 'בדבור אחד'.

דעה הדומה לדעת או"ת או רש"ד הובעה – בגיוונים שונים – גם על ידי חכמים אחרים (כגון ר' זלמן הענא ובעל 'משאת בנימן'). היא משתקפת גם בספרות ההלכה (שולחן ערוך אורח חיים סי' תצד סעיף א, משנה ברורה ס"ק ג וביאור הלכה שם; שולחן ערוך הרב שם). מדברי כולם נראה, שהטעם העליון מצרף את 'אנכי' וכל דיבר 'לא יהיה לך'; וכך יש לקרוא אותם כפסוק אחד – כל אימת שקוראים בטעם העליון: בחג השבועות (למנהג האשכנזים) או בכל קריאה בציבור (למנהג הספרדים). ונהגים בדרך כלל לצרף אותם על פי דעת רש"ד – ולא על פי דעת או"ת.¹

ג. דעה שלישית, השונה עקרונית משתי הדיעות האמורות, הובעה בידי ריו"ה בחומש מאור עינים, סוף ספר שמות. לדעתו, יש לקיים בשני המקומות את כל שלוש המערכות. חו משמעותן: המסתיימת בסילוק קשורה לטעם התחתון והעליון כאחד; היא דומה אפוא למערכה האחת של דיבר 'לא תשא', 'כבוד', 'לא תחמד'; והצד השווה שבכל הדיברות האלה, שהם נקראים יפה גם כפסוקים במתכונת הרגילה; משום כך די להם במערכה אחת של טעמים. ואילו שתי המערכות הנוספות של הדיבר הראשון לא ניתנו לקריאה, אלא "לזכרון" בלבד; הן באות "להזכיר", ש'אנכי' ולא יהיה לך' נאמרו בדיבור אחד. והואיל ונחלקו חכמים בדבר, אילו הם הדברים שנאמרו בדיבור אחד – 'אנכי' וכל דיבר 'לא יהיה לך' או 'אנכי' ופסוק ראשון של 'לא יהיה לך' בלבד² – הניחו הסופרים שתי מערכות "לזכרון":

1 מדברי או"ת לפרשת יתרו נראה, שהוא מבדיל בין שמות לדברים; אך בספר דברים חזר בו.

2 בחב"ד לטריס נחלפו שיטות ההטעמה: בשמות הוא מקיים את הטעמה ד' שבדברים (מערכת סילוק ורביע); ואילו בדברים הוא מושפע מהטעמה ד' שבשמות (מערכת סילוק ואתנח). הטעמה זו היא בניגוד לכל הדיעות – ואף היא תלויה בסיבות היסטוריות: רש"ד הורה ב'תיקון סופרים', שיש להטעים גם בשמות על פי נוסח ד' שבדברים. אולם רש"ד כתב את 'תיקון סופרים' רק לספר בראשית ושמות; ואילו 'תיקון סופרים' לשאר הספרים נכתב בידי ר' שלום ממעזריטש (הקדמת מנדלסון לתורה), וחלה העתיק בפרשת ואתנח את דברי מ"ש כלשונם; וזה אומר: יש להטעים גם בדברים על פי נוסח ד' שבשמות. והמניה של חב"ד לטריס קיים בשני המקומות את 'שיטתו' של 'בעל תיקון סופרים'.

כך נפרעה עצתם של או"ת ורש"ד כאחד: הם הורו להשוות את שמות לדברים – או את דברים לשמות; לטעם רק גרמו לכך, שטעמי שני המקומות יחלפו זה בזה.

3 ראה ספר המצוות לרמב"ם, מצוות עשה מצוה א, מצוות לא תעשה מצוה א; רמב"ן ומגילת אסתר שם.

המערכה המסתיימת ברביע מצרפת את 'אנכי' עם כל דיבר 'לא יהיה לך'; המערכה המסתיימת באתנח מצרפת את 'אנכי' רק עם הפסוק הראשון בלבד. דעה זו של ר"ה היא דעת מיעוט מובהקת; דומה, שלא נהנו על פיה אלא ביהדות גרמניה בלבד.

17. אולם שלש הדיעות שנתבארו כאן מעוררות קשיים מרובים; כל אחת מהן – שוברה בצידה:

א. בטעם העליון שלדעת או"ת יש שתי אתנחתות בפסוק אחד: ... מבית עבדים... לשנאי. בטעם העליון שלדעת רש"ד יש זקף לפני סגול: אנכי ה' אלהיך... לא-תשתחוו להם ולא תעבדם. וכעין זה בשיטת ר"ה: רק אחד משני טעמי "לזכרון" מתאים יפה לחוקי הטעמים: אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים לא-יהיה לך אלהים אחרים על-פני. ואילו הטעם השני שהנח "לזכרון" דומה לטעם העליון שלשיטת רש"ד; אף הוא יש בו זקף לפני סגול: אנכי ה' אלהיך... לא-תשתחוו להם ולא תעבדם.

ב. התפיסה המשותפת לאו"ת ולרש"ד איננה נוחה כל עיקר; קשה להניח, שהטעם העליון מחלק את עשרת הדיברות – לתשעה דיברות בלבד. גם עדויות הקדמונים מצביעות בכיוון הפוך. ונראה מדבריהם, שהיו קוראים את הדיברות בקבוצות של עשרה פסוקים; ובמקום שהיו מתרגמים את הפסוקים, היה המתרגם מפסיק עשר פעמים – אחרי כל אחד מעשרת הדיברות.²

ג. אולם קשה לקבל גם את דעת ר"ה. לשיטתו, יש בעשרת הדיברות ארבע מערכות של טעמים: טעם תחתון, טעם עליון – ועוד שני טעמים שהנחו "לזכרון". דומה, שיש דוחק רב בהנחה זאת. ועוד: כל עצמם של טעמי המקרא לא ניתנו אלא להורות על קריאה מתוקנת. מניין לנו, שיש גם טעמים שניתנו "לזכרון" – ולא לקריאה?

18. דומה, שהשוואת נוסח כתבי היד לנוסח ד' יש בה כדי לסייע לפתרון התעלומה. א. כל ארבעת כתבי היד מכירים בדיבר הראשון רק שתי מערכות של טעמים: אחת המסתיימת בסילוק ואחת המסתיימת באתנח. נראה איפוא שהדין עם או"ת – מבחינת הנוסח – ולא עם רש"ד ור"ה.

ב. אולם כתבי היד מסייעים בידינו לא רק לקבוע את נוסח הטעמים, אלא גם לבאר את משמעותם. לשם כך יש לתת את הדעת לתופעה הבאה:

כתבי היד³ נוהגים בצורה עקיבה להקדים את סימני הטעם התחתון לסימני הטעם העליון; כגון:

לֹא יִהְיֶה-לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל-פְּנֵי לֹא תַעֲשֶׂה-לְךָ פֶסֶל... וְאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתַּחַת וְאֲשֶׁר בְּמַיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ לֹא-תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם (ל' שמי' כ, ב-ד).

1 כך הוכיח ר"ה (שם) מדברי חזקוני (לשמי' כ, יג); ואף על פי שנוסח חזקוני איננה זהה, כנראה, עם הנוסח הקדמון – עדיין לא הגיעו הדברים לידי כך, שיצרפו את שני הדיברות ויקראו אותם כאחד.

2 כך על פי עדות מחזור כתב יד שהיה בידי ר"ה – משנת י"ח של האלף הששי.

3 גם ד' נוהג כן במקומות רבים.

וכן גם בשאר מקומות – בשמות ובדברים – וכן בשאר כתבי היד. במקום אחד, לפחות, יש סימן ברור של מחיקה: הנקדן הקדים תחילה את הטעם העליון לתחתון: לֹא תִרְצָח (ל שם' כ,יב); אחר כך תיקן וניקד: תִּרְצָח; ותיקן זה עלה לו בקשיים מרובים – מחמת חוסר מקום. מכל זה ברור, שהקדמת הטעם התחתון לעליון איננה יכולה להיות מקרית.

במקומות אחדים יש חריגה מכלל זה בכתבי יד שונים. אולם חריגה זו היא תמיד בגדר סטייה של כתב יד יחיד – מול עדות כל שאר המסירות. ואלו כל המקומות שמצאתי – בשמות ובדברים:

וכל-תמוֹנָה (ל שם' כ,ג; בששׁוֹד: -תמוֹנָה). מִמֶּעַל (ל שם; בששׁוֹד: מִמֶּעַל). לֹא-תַעֲשֶׂה (ש שם ט; לֹב: לֹא-; שוֹד: לֹא-). כל-מלאכָה (ל שם; בששׁוֹד: כל-מלאכָה). ובנֶגֶד-וְבִתָּךְ (ל שם; ששׁוֹ: ובנֶגֶד; בֶּד: ובנֶגֶד). לֹא-תַעֲשֶׂה-לְךָ (ש דב' ה,ז; לֹד: לֹא-; שוֹ: לֹא-). שֵׁשֶׁת (ל שם יב; ששׁוֹד: שֵׁשֶׁת). תִּנָּאֵף (ל שם טז; ששׁוֹד: תִּנָּאֵף).

הרי אלה שמות מקומות, שבהם ל או ש מקדים את הטעם העליון לתחתון – בשמות ובדברים; וגם באותם מקומות – שאר כתבי היד וד אינם מודים בחריגה. משום כך יש משקל מיוחד לעובדה, שזה נוסח הדיבר הראשון בכל ארבעת כתבי היד:

אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוצאתיך מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים.
כולם מקדימים מונח למרכא, אתנח לסילוק¹.

הטעמה אחידה זו – בשמות ובדברים כאחד – מצביעה לכיוון ברור: המערכה המסתיימת בסילוק קשורה לטעם העליון; ואילו המערכה המסתיימת באתנח קשורה לטעם התחתון.

19. והרי עוד ראייה מכריעה לתפיסה זו: בגליון ש נרשם בצד הדיבר הראשון – גם בשמות וגם בדברים:

אֲנֹכִי טַעַם קִדְמִי

ברור, שטעם קדמ' אינו אלא הטעם התחתון; שהרי כעין זה נרשם בגליון ש גם במקומות אחרים: לֹא-תַעֲשֶׂה לְךָ טַעַם קִדְמִי; לֹא-תַשְׁתַּחֲוֶה טַעַם קִדְמִי ועוד. ומכאן, שש הבין גם את הטעמת אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ – כחלק מן הטעם התחתון.

אולם מעניינת בייחוד שיטת הסימון בש. הרי הוא מציין את טעמי 'טעם קדמ' בראש כל פסוקי הטעם התחתון² – ורק בהם בלבד. וכך אתה מוצא שם בגליון ש – גם בשמות וגם בדברים: אֲנֹכִי טַעַם קִדְמִי; לֹא-תַעֲשֶׂה לְךָ טַעַם קִדְמִי; לֹא-תַשְׁתַּחֲוֶה טַעַם קִדְמִי; וְעַשֶׂה טַעַם קִדְמִי; וְזָכֹר (בדברים: שְׁמֹר) טַעַם קִדְמִי; שֵׁשֶׁת טַעַם קִדְמִי; וְיוֹם טַעַם קִדְמִי; ובדברים גם: וְזָכֹר טַעַם קִדְמִי³. הרי אלה כל ראשי הפסוקים על פי הטעם התחתון. אך אין כל הערה בגליון ש ביחס לתיבות 'לא יהיה לך'; ומכאן, שתיבות אלה, הפותחות את הדיבר השני – אינן פותחות פסוק במסגרת הטעם התחתון!

1 והשווה את שלוש התיבות, המוטעמות באתנח ובסילוק: עבדים, תנאף – אבל: לשנאי.

2 משום מה הרי הוא נותן כך רק בלוח הראשון – אך אין כל ציון בצד 'לא תרצח'!

3 כך גם בגליון ש לבר' לה, כב: זה הפסוק יש לו שני טעמים טעם קדמ' ראובן⁴ הָהָ לְ בָּ מְ אֵל. אף על פי כן כל כתבי היד מקדימים שם את הטעם העליון לתחתון: ישראל. וראה על כך בנספח ב.

20. ראייה נוספת לכל התפיסה הזאת – ממספר הפסוקים של הפרשיות והספרים. שהרי כתבי היד וד' מוסרים בסופי הפרשיות והספרים, מה הוא מספר הפסוקים שבהם. והנה סכום המספרים שנמסרו לפרשיות ספר שמות הוא 1207; ואילו המספר שנמסר לספר שמות כולו הוא 1209. וכעין זה בספר דברים: סכום פסוקי פרשיות ספר דברים הוא 953 – ואילו סכום פסוקי ספר דברים כולו הוא 955. נמצא, שסכום פסוקי הספר הוא גדול בשנים מסכום פסוקי פרשיותיו¹. ודבר זה תמוה בייחוד², שכן המספרים שנמסרו לספרים ויקרא, במדבר³ הם מכונים בדיוק: סכום פסוקיהם הוא כסכום כל פסוקי פרשיותיהם.

אולם התמיהה תתישב⁴ אם נניח, שפסוקי הפרשיות נמנו על פי הטעם העליון; ואילו פסוקי הספר נמנו על פי הטעם התחתון. והנה המספרים שנמסרו לפרשת יתרו (עב) ולפרשת ואתחנן (קט) הם נכונים – אם עשרת הדיברות נמנים כעשרה פסוקים⁵; והמספרים שנמסרו לספר שמות (1209) ולספר דברים (955) הם נכונים – אם עשרת הדיברות נמנים כשנים עשר פסוקים. ומכאן ראייה לכל מה שנאמר כאן: הטעם העליון תופס את שני הדיברות הראשונים כשני פסוקים; אליהם הוא מוסיף עוד שמונה דיברות פסוקים – ונמצאו בכללם עשרה פסוקים. ואילו הטעם התחתון תופס את שני הדיברות הראשונים כארבעה פסוקים ('אנכי' ופסוק ראשון של 'לא יהיה לך'; 'לא תעשה'; 'לא תשתחוה'; 'ועשה חסד'); אליהם הוא מוסיף עוד שמונה פסוקים של הטעם התחתון – ונמצאו בכללם שנים עשר פסוקים.

21. נמצאת זו משמעות הטעמים של עשרת הדיברות: יש בהם רק שתי הטעמות בלבד – ושתיהן ניתנו לקריאה, ולא "לזכרון". הטעם העליון מחלק רק על פי דיברות, ולעולם אינו מצרף שני דיברות לאחד; ואילו הטעם התחתון מחלק רק על פי מתכונת רגילה של פסוקים. במתכונת זו צירף את 'אנכי' ופסוק ראשון של 'לא יהיה לך' לפסוק אחד.

תפיסה זו, שהיא ההיפך מן הדיעה המקובלת, איננה רחוקה מן הסברה; שהרי זהו באמת פשוטו של מקרא זה: הואיל ואנכי ה' אלהיך – אל יהיו לך אלהים אחרים על פני. ויש לתת את הדעת על כך: ה'אלהים האחרים' האמורים כאן אינם פסלים העשויים בידי אדם; אלא הם כוללים כל אל זר, שאדם מקבלו על עצמו לאלהים – מצבא השמים ועד האלים היושבים בהר מועד בירכתי צפון⁶. כל אלה הם בכלל 'אלהים אחרים'. ועל כולם הוא אומר: אנכי ה' אלהיך... לא יהיה לך אלהים אחרים על פני! על כולם הוא מזהיר: אני ה' – אני הוא ולא אחר⁷!

1 ראה את פירוט המספרים בנספח ב. 2 השאלה נשאלה כבר על ידי רוויה (חומש מאור עיניים שם).

3 על בראשית ראה בנספח ב. 4 עיקרו של יישוב זה כבר נתבאר על ידי גינצבורג במבוא, ע' 76, 82.

5 ראייה זו כבר הובאה בידי רוויה – ביחס לפרשת יתרו בלבד.

6 כל זה לדעת רמב"ן (שם' כ, ב); והשווה גם ספר המצוות לרמב"ם, מצוות עשה מצוה א, מצוות לא תעשה מצוה א ורמב"ן שם. כי הרמב"ן שולל בתוקף את הדיעה, שפסל ייקרא 'אלהים אחרים'. שונה הדבר לדעת רש"י על פי המכילתא לשם' (שם); לשיטתו, איסור 'לא יהיה לך' שולל קיום פסל, שנעשה בידי אחרים; ואילו 'לא תעשה' שולל את עשייתו. פירוש זה איננו יכול להיאמר על פי הטעם התחתון, המחבר את 'אנכי' עם תחילת 'לא יהיה לך'. אך הוא אפשרי על פי הטעם העליון; שהרי שם 'אנכי' הוא פסוק לעצמו – הקדמה לדיבר השני או לכל עשרת הדיברות; ואילו 'לא יהיה לך' קשור עם 'לא תעשה לך' שלאחריו. אולם גם בטעם העליון אפשר לפרש על פי הרמב"ן: תחילה שלל את קבלת כל האלהים האחרים, ורק אחר כך הזהיר על עשיית פסל.

7 מאמר זה אין לו מקור בספרות חז"ל, אלא בהנדה של פסח בלבד. ונראה, שהוא כעין פרפרזה לפתיחה זו של עשרת

וכך מתבאר סדר הפסוקים בשני דיברות הללו:

פתח ברעיון של אלהות ה' – והניד לו את הרעיון של האלהים האחרים; רק אחר כך עבר למישור המעשים ושלל עשיית פסל כל תמונה.

22. נסקור עתה את התפתחות הטעמים של הדיבר הראשון בתקופות השונות.

א. בכתבי היד מצויות, כאמור, רק שתי מערכות של טעמים: מערכת האתנה, הקשורה לטעם התחתון – ומערכת הסילוק, הקשורה לטעם העליון; וטעמי מערכת האתנה קודמים לטעמי מערכת הסילוק:

אֱנִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוצאתֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּיַת עֲבָדִים (לבששו).

הטעם התחתון קורא את דיברות 'אנכי' ו'לא יהיה לך' בארבעה פסוקים – על פי המתכונת הרגילה של פסוקים; ואילו הטעם העליון קורא אותם בשני פסוקים – על פי החלוקה לדיברות. ב. בתקופה מאוחרת יותר אנחנו מוצאים, שטעמי מערכת הסילוק קודמים לטעמי מערכת

האתנה; ונוסף על כך יש גם רביע בתיבת 'עבדים'.

אֱנִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוצאתֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּיַת עֲבָדִים (ד שמ' כ, ב).

נראה, שנוסח זה מייצג את ראשית התפתחותה של מערכת הרביע: עדיין הרביע הוא נוסף על האתנה והסילוק, ולא במקום אחד מהם; ועדיין לא ניתנו לרביע הטעמים הראויים לפיו. כי הכללים המוסיקליים של הטעמים דורשים להקדים לרביע את הגרש ומשרתיו; והכללים התחביריים של הטעמים דורשים לחלק את תחום שלטון הרביע על ידי פור: אֱנִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוצאתֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּיַת עֲבָדִים. בשלב זה נתקבל אפוא רק הרביע לבדו.

אין אנחנו יודעים, מה מקורו של רביע זה; אך נציע את ההסבר הבא:

משונים טעמיהם של דיברות 'אנכי' ו'לא יהיה לך' מטעמיהם של שאר כל הדיברות. שהרי זהו בדרך כלל היחס בין הטעם העליון לבין הטעם התחתון: פסוקי הטעם האחד כוללים רק פסוקים שלמים של הטעם השני. כך בדיבר 'זכור': פסוק אחד של הטעם העליון כולל ארבעה פסוקים שלמים של הטעם התחתון. וכך בדיברות 'לא תרצח' וגו': פסוק אחד של הטעם התחתון כולל ארבעה פסוקים שלמים של הטעם העליון. וכך גם בדיברות 'כבוד', 'לא תחמד': פסוקי הטעם התחתון והים בשלמותם לפסוקי הטעם העליון. אך היחס הוא שונה לחלוטין בדיברות 'אנכי' ו'לא יהיה לך'. כאן פסוק 'אנכי' של הטעם התחתון כולל פסוק וחלק פסוק של הטעם העליון; ופסוק 'לא יהיה לך' של הטעם העליון כולל חלק פסוק ועוד שלושה פסוקים שלמים של הטעם התחתון.

ונראה, שחריגה זו הטעתה את הקוראים. כסבורים היו, שמערכת הסילוק אינה קשורה רק לטעם העליון, אלא היא מייצגת גם את הטעם התחתון. ונמצא, ש'אנכי' הוא פסוק שלם בשני הטעמים כאחד; ואילו פסוק 'לא יהיה לך' של הטעם העליון כולל ארבעה פסוקים שלמים של הטעם התחתון. וכך הושוו טעמי דיבר 'אנכי' לטעמי דיברות 'כבוד', 'לא תחמד'; וטעמי דיבר 'לא יהיה לך' הושוו לטעמי דיבר 'זכור'.

הדיברות. וגם מהר"ל בביאורו להנדה פירש כך: ולא אחר – ולא אלהים אחרים (גבורות ה', פרק נה). אלא שהוא לא יכול היה לראות את הקשר שבין מאמר זה לבין פתיחת עשרת הדיברות; שכן במקום אחר (תפארת ישראל פרק לח) הוא שולל בחריפות את פירוש הרמב"ן למאמר 'לא יהיה לך' – ומבאר כדעת רש"י על פי המכילתא.

אולם למרות הטעות הזאת לא מחקו הנקדנים את מערכת האתנא. מערכה זו נותרה עתה לבדה. היא צירפה את פסוק 'אנכי' לפסוק הסמוך לו על פי הטעם התחתון. והיה זה אפוא רק טבעי, שצירוף כעין זה ייערך גם על פי הטעם העליון. משום כך, כנראה, הוסיפו את הרביע: הוא בא לצרף את פסוק 'אנכי' לפסוק הסמוך לו על פי הטעם העליון. וגם פסוק זה שנוצר על ידי הרביע כולל ארבעה פסוקים שלמים על פי מערכת האתנא. נמצא, שגם היחס שבין האתנא לרביע דומה ליחס הרגיל שבין טעם תחתון לטעם עליון.

וכך יש לסכם אפוא את היחס שבין מערכות הטעמים: מערכת הסילוק מייצגת את גופו של הטעם התחתון ושל הטעם העליון; ואילו מערכות האתנא והרביע מצרפות פסוקים סמוכים של הטעם התחתון ושל הטעם העליון. משום כך אתה מוצא, שד' מקדים את טעמי מערכת הסילוק לטעמי מערכת האתנא. שהרי מערכת הסילוק מייצגת עתה את עיקרו של הטעם התחתון; ואילו מערכת האתנא רק מצרפת את הפסוקים הסמוכים, שנוצרו על ידי הטעם התחתון.

אין אנחנו יודעים איך הבינו בשלב זה את הצירופים האלה, שנעשו על ידי האתנא והרביע¹. אך אפשר שהבינו אותם, כדרך שהבינו הדורות האחרונים: הם באים לרמוז על הקשר המיוחד שבין פסוקי 'אנכי' ו'לא יהיה לך'; שהרי 'אנכי ולא יהיה לך' מפי הגבורה שמענו (מכות כד, א). 'לא יהיה לך' האמור שם יכול להתייחס לאיסור או לדיבר. ואפשר, שהאתנא והרביע נתפסו כמבטאים שני פירושים של מאמר זה. אך נראה, שכל אלה אינם אלא הסברים שבדיעבד – לתופעות התלויות בסיבות אחרות. כי האתנא הוא מעיקרו גופו של הטעם התחתון; ורק אחרי שהטעם התחתון עבר אל הסילוק, הוא נתפס כמצרף את פסוקי הטעם התחתון; ובעקבות זה ניתוסף גם הרביע – כדי לצרף את פסוקי הטעם העליון. והו עתה מגיין הפסוקים של דיברות 'אנכי' ו'לא יהיה לך': הם חמשה פסוקים בטעם התחתון – ושני פסוקים בטעם העליון; והם ארבעה פסוקים על פי הצירוף של מערכת האתנא – ופסוק אחד על פי הצירוף של הרביע.

ג. בשלב נוסף של ההתפתחות אנחנו מוצאים בתיבת 'עבדים' רק סילוק ורביע; וארבע התיבות הסמוכות לרביע הוטעמו בטעמים הראויים לפניו:

אֲנִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם מִבֵּית עֲבָדִים (ד' דב' ה, ו).

שלב זה הוא תוצאה טבעית של השלב הקודם: מערכת הרביע התרחבה, ומבחינה מוסיקלית כמעט הושלמה; לבסוף דחתה מפניה את האתנא.

העובדה, שהאתנא נדחה מפני הרביע, ניתנת להסבר בנקל. שהרי הכל יודעים, שיש בעשרת הדיברות, רק שתי מערכות של טעמים; ולפיכך אחד משלושת הטעמים של 'עבדים' נראה מיותר². אך הגרש ומשרתיו כבר העידו על קיומו של הרביע; והמרכא של 'מבית' כבר

1 העדות הראשונה על משמעות מערכת הרביע (חזקוני שמ' כ, יג) מתייחסת לשלב מאוחר יותר; וראה על כך בהמשך.
2 התפתחות דומה – אך בכיוון הפוך – ניכרת גם בנוסח, ש-Snaith העתיקו מכתבי יד ספרדיים: גם שם נדחה אחד משלושת טעמי 'עבדים'; אלא ששם נדחה הרביע:

אֲנִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם מִבֵּית עֲבָדִים (שמ' כ, ב; דב' ה, ו).

התפתחות העקלתון שבנוסח זה מעוררת תדהמה. יש להניח, שבתחילה היו שם מערכות האתנא והסילוק, אחר כך